

A NONPROFIT SZERVEZETEK A FEGYVERES TESTÜLETEK TÜKRÉBEN

NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS FROM THE ARMED FORCES' POINT OF VIEW

A nonprofit szervezetek hazánkban egyszerre bírnak nagy múlttal és egyszerre fiatalnak mondható intézmények. Az öntevékeny szerveződés minden régóta fennálló társadalomban jelen van, intézményesülten vagy intézményesültség nélküli a klubok, társaságok és érdekcsoportosulások rendszerében. A következőkben röviden bemutatom ezen szervezetek legfőbb ismérveit, a velük történő együttműködés előnyeit és a bennük rejlő veszélyeket. A civil szféra sokszínűsége természetesen nem engedi, hogy a téma minden aspektusára kitérjek, ezért szeretném, ha az alábbi értekezés a figyelemfelkeltés eszközeként szolgálna.

In our homeland, non-profit organizations are considered to be institutions with long past but youngsters in the same time. I will briefly present the main criterions of these organizations, the advantages of collaboration with them and the possible risks. The variegation of the civil sphere does not allow me to touch upon all of its aspects, hence I would like the below dissertation to serve as a shtick.

NONPROFIT SZERVEZETEK

Amikor a nonprofit szervezet fogalmát szeretnénk meghatározni, azt láthatjuk, hogy sokféle definíció létezik, s ezek némileg vagy igen jelentősen eltérhetnek egymástól. A köznyelvben nem egyszer a társadalmi szervezet vagy inkább a civil szervezet kifejezéssel találkozunk, vagy azok valamely részletesebb kategóriáival, mint például alapítvánnyal vagy egyesülettel, mint jogi formával. Országonként eltérőek a jogi szabályozások, ezért a rájuk alkalmazott definíciók között is különbségek vannak. Hazánkban a történelem folyamán többször változott a jogi szabályozás, annak tartalma, szövege, kifejezései és retorikája.

Az angol katonai szaknyelvben a legtöbbször az IO¹ és az NGO² kifejezéssel találkozunk. A két legismertebb IO (nemzetközi szervezet) az UN³ és az ICRC⁴. Amikor a Magyar Honvédség a Nyugat-Szaharában a MINURSO⁵ műveletekben vagy Cipruson a UNFICYP⁶ műveletekben vesz részt, akkor ezt egy nemzetközi szervezet, az UN égisze alatt teszi. NGO (nem állami szervezet) például a híres *Save the Children*⁷ és a *Medicines Sans Frontieres*⁸ nemzetközi segélyszervezetek.

A jogi szabályozások sokfélesége ellenére vannak olyan ismérvek, amelyek állandó jelleggel és univerzális módon érvényesek a nonprofit szektorra, így a nemzetközileg elfogadott definíció szerint a nonprofit szervezetek az alábbi öt kritérium egyidejű teljesülésével azonosíthatóak:

- intézményesültség,
- a kormánytól való függetlenség,
- önkormányzati alapon való működés,

¹ IO: international organization / Nemzetközi Szervezet

² NGO: non-governmental organization / nem állami szervezet

³ UN: United Nations Organization / Egyesült Nemzetek Szervezete

⁴ ICRC: International Committee of the Red Cross / Nemzetközi Vöröskereszt

⁵ MINURSO: United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara/ ENSZ Nyugat-szaharai Népszavazási Missziója

⁶ UNFICYP: United Nations Peacekeeping Force in Cyprus / ENSZ Ciprusi Békefenntartó Hadereje

⁷ Save the Children: Mentsük meg a gyermekeket

⁸ Medicines Sans Frontieres / Doctors Without Borders: Orvosok Határok Nélkül

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 3. szám

LODERER Balázs

- a profitszétosztás tilalma jellemzi,
- önkéntesség, öntevékenység jellemzi.

Nem tekintjük viszont a nonprofit szektorba tartozónak a politikai pártokat és az egyházakat. [1] Hazánkban a rendszerváltás után rövid ideig dilemma volt, hogy milyen nevet használjanak e csoportosulásokra. Többen kísérletet tettek a külföldön elterjedt kifejezések tükörfordítására is.

A nonprofit szervezeteknek az államra és annak fegyveres erőire gyakorolt hatása sokrétű lehet. Az első világháború borzalmi után különböző segélyező szervezetek és hazafias érzelmű csoportok jöttek létre a háborús sérültek megsegítésére. A háború alatt nők tömegei szervezték meg magukat mozgalmi vagy intézményesült módon, hogy a fronton szolgálók életét megkönnyítsék. Például a Vöröskereszt szervezésében ruhát varrtak a fronton harcolóknak, vagy önkéntes munkát vállaltak a kórházakban. Gyűjtéseket szerveztek az árvaságra jutott gyermekek javára. A második világháború alatt is hasonló civil szerveződések jöttek létre. Ezen társadalmi légkörnek alapjául szolgált a trianoni sokk, amely 1920-ban érte az országot. Innentől kezdve kvázi népszerűtlennek számítottak azok a magánszemélyek és politikusok, akik nem emelték fel a hangjukat, vagy nem vették ki részüket valamilyen módon a trianoni határok felülbírálása érdekében. Egyrészt az ország lakosságának többsége erkölcsileg elkötelezte magát a hazafiság érzése mellett, másrészt nyomást gyakoroltak azokra, akik nem osztották véleményüket. A második világháború alatt korlátozták, vagy felszámolták azon csoportosulásokat, akik a háború ellen voltak. Egy belső ellenzék ugyanis megosztotta volna a társadalmat, így az kevésbé tudott volna összpontosítani a háborúra.

AZ 1945 UTÁNI HELYZET

A második világháború után új típusú politikai rendszer kezdett kibontakozni. A hatalomátvétel 1945-től 1947-ig tartott. A hatalom centralizálásához folyamatosan le kellett építeni a társadalmi kontrol minden szegmensét, hogy az ne tudjon beleszólni az egypártrendszer kiépülésébe és annak stabilizációjába. Hisz egy olyan központosított államapparátusnál vagy államberendezkedésnél, ahol a hatalom szeretné magát monopolhelyzetbe hozni és tartani, ott az ellenállás mindennemű formáját meg kell szüntetni. Ennek estek áldozatul a társadalmi szervezetek is. A Gazdasági Főtanács 1948. évi 475. számú határozata kimondja a közalapítványok megszűnését, az 1949. évi 2. számú törvényerejű rendelet részletesen foglalkozik az alapítványok megszüntetésével, és az 1959-es új Polgári Törvénykönyv pedig már nem is tartalmazza az alapítvány jogi intézményét. [2]

Az 1946. évi népköztársasági alkotmány lehetővé teszi az egyesülés szabadságát, azonban az államapparátus komoly ellenőrzés alatt tartotta a szervezeteket. [3] Természetesen a rendszer maga is létrehozta a saját működésének elősegítését hivatott csoportokat, a teljesség igénye nélkül párat megemlítve, a korábbi Cserkész Szövetség mintájára a Magyar Úttörők Szövetségét, a DISZ-t⁹ majd a KISZ-t¹⁰ és az Ifjú Gárdát, amely a KISZ rendvédelmi funkcióját ellátó szervezet volt. Ezen szervezeteket államilag hozták létre a fennálló hatalmi rendszer kiszolgálása végett. Céljuk a megfelelő politikai nevelés és a harmadik világháborúra való készülés fiatalkori szocializációs előkészülete volt. Jogi értelemben társadalmi szervezeteknek lehet tekinteni őket, de függő helyzetük és felülről irányítottságuk miatt ténylegesen nem voltak azok.

Működtek azonban tényleges egyesületek is a múlt rendszerben, csak erős kontrol vagy megfigyelés alatt, ezek többsége a jogi definíció szerint a sport, a tűzoltó vagy a vadászegyesületek kategóriájába tartozott. Fontos szerepet tölthettek be ekkor és töltenek be ma is az önkéntes tűzoltó egyesületek, nem egyszer teljesen átvállalva, vagy jelentősen kiegészítve az állam eme funkcióját. Az önkéntes tűzoltó egyesületekkel történő állami kapcsolat szinte minden rendszert végigkísért és tevékenységét érthető módon támogatta.

⁹ DISZ: Dolgozó Ifjúság Szövetsége, a Magyar Dolgozók pártja ifjúsági szervezete 1950 és 1956 között, utója a KISZ

¹⁰ KISZ: Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség, a Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúsági szervezete 1957 és 1989 között

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI IDŐSZAK

A rendszerváltás utáni időben alapítási láz jellemezte a szektort. Ezért tekinthetjük húsz év távlatából a nonprofit szektort egyszerre nagy múlttal rendelkező és kvázi mégis fiatalnak mondható intézménynek. Újból létrejöttek az alapítványok és az egyesületek – jogi szabályozottságát az alapítványi jogintézmény 1987-es létrehívásához, és az egyesületről szóló 1989. évi II. törvényhez, továbbá az 1990-es Polgári Törvénykönyv módosításához lehet kötni [4] –, és a felettük lévő erős politikai kontroll is megszűnt. Jogi szabályozásának változásaira hosszukat tekintve itt nem kívánok kitérni. Annyi viszont elmondható, hogy jelenleg némileg túlbürokratizált a rendszer, és ez megnehezíti az alacsonyabb költségvetésű szervezetek működését, hisz amennyiben a tagok között nincs jogi vagy számviteli ismeretekkel rendelkező személy, akkor alkalmazni kell őket, és ez plusz költségeket jelent a nonprofit szervezetek számára.

A NONPROFIT SZERVEZETEK FONTOSSÁGA

A nonprofit szervezetek öntevékeny emberek csoportosulásai, amelyek valamely cél érdekében szerveződnek. Az ilyen embereknek, akik önként képesek együtt csoportban dolgozni és működni, az egyénekhez képest megtöbbszöröződik az ereje. Az önmagában álló atomizált személy érdekképviseleti képessége sokkal kisebb, mint egy csoportnak, tömegnek, illetve több vagy sok embert tömörítő társaságnak.

Gondoljunk csak bele, hogy a régi nagycsaládok milyen előnyöket biztosítottak a mai társadalomban elterjedt egyedülálló léthez képest. Persze a szabadság nagyobb egy atomizált személy esetében, hiszen nem kell alkalmazkodnia a másik félhez. Azonban a védettség és a támogatás ez esetben nem érvényesül, és ez hiányként jelentkezik mind anyagi, egzisztenciális, mind pedig érzelmi téren. A civil szerveződések mivel több emberből állnak, több embert képesek mozgósítani, így társadalmi erővé tudnak válni. 2006-ban például „a Duna, a Tisza és a Körösök mentén kialakult árvízvédelmi helyzetben a Magyar Vöröskereszt már a kezdetektől aktívan részt vett a védekezési feladatokban Pest, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád és Békés megyében, valamint Budapesten.” [5] Ezen önkéntes munkások teljesítménye természetesen elmarad egy erősen centralizált és hierarchikusan felépített struktúrától – pl. a Magyar Honvédségtől, – azonban anyagi profittól függetlenül tevékenykednek és rendelkezésre állnak, segítenek amennyiben tudnak és akarnak. Emlékezzünk vissza a Srí Lanka-i szökőárra, amikor több magyar nonprofit szervezet – pl. a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet [6] és a Baptista Szeretetszolgálat [7] – is a helyszínre sietett a szenvedések csökkentése érdekében. A Baptista Szeretetszolgálat nemcsak „ad hoc” jelegű tevékenységet végez, hanem állandóan jelen van a nyugat-szaharai menekülttáborokban is, ahol igen komoly tevékenységet folytat a sérült gyerekek érdekében. [8] A haiti földrengéskor szintén a különböző nonprofit szervezetek szerveztek gyűjtéseket a világ számos országában, hogy ezzel segítsék a helyi lakosságot. Mint az előző példákön láthatjuk, képesek hatékonyan beavatkozni katasztrófahelyzetekben, és segíteni a lakosságot. Emellett bizonyos funkciók önkéntes elvállásával csökkentik az állam terheit.

A nonprofit szervezetek céljaiktól függően igen erős népnevelési munkát is tudnak végezni, gondoljunk itt a különböző kulturális egyesületekre, alapítványokra. Nem mindegy, hogy milyen témát karolnak fel „küldetésük” céljául, például a természetvédelemre vagy a hazafias nevelésre összpontosítanak. Magyarország kulturális értékeinek terjesztését valószínűsítik-e meg, vagy éppen anarchista nézeteket terjesztenek intézményesített módon a fiatal generációknak. De akár gondolhatunk itt a missziókat megjárta veteránokat tömörítő, a visszaintegrálást segítő szervezetekre az Egyesült Államokban.

CIVIL KEZDEMÉNYEZÉSEK, AMELYEK BEFOLYÁSOLTÁK A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KATONAPOLITIKÁJÁT

Az általános hadkötelezettség Napóleon óta elterjedt a világon, így természetesen hazánkban is. Az alóla való kibújást kortól és rendszertől függetlenül súlyos büntetésekkel szankcionálták. A múlt rendszerben indultak bizonyos civil szerve-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 3. szám

LODERER Balázs

zódések, mozgalmak, amelyek lelkiismereti okokból a katonai szolgálat megtagadására buzdítottak. Ezen civil kezdeményezések a rendszerváltás után is folytatták tevékenységüket. A legismertebbek közülük a következők [9]:

- Alba Kör,
- Jogsértettek Egyesülete,
- Erőszakmentes Fórum,
- Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája,
- Békére Keresők Alapítványa.

Továbbá voltak és vannak ma is olyan felekezetek, melyeknek hívei szintén lelkiismereti okokból megtagadták és megtagadják a katonai szolgálatot: Magyarországon ezek a Jehova Tanúi felekezet, a nazarénusok és a reform adventisták. [10] Noha őket egy felekezethez, valláshoz tartozónak tekintjük és nem nonprofit szervezetnek, mégis érdemes róluk a teljesség miatt megemlékezni, mivel ők is komoly társadalmi bázist voltak képesek ezen ügyben megszólítani. A civil szervezetek lobbija végül sikerrel zárult. A figyelemfelhívásuknak köszönhetően politikai döntés született arról, hogy szüneteltessék a sorkatonai szolgálatra történő behívásokat. Természetesen ezen döntésnek igen komoly gazdasági, illetve nemzetbiztonsági pro és kontra érvei és következményei vannak, de azokra most terjedelmüknél fogva nem térünk ki. A példa kedvéért csak egyet önkényesen kiragadva kívánok megemlíteni: a döntés nem várt következményeként a fiatal fiúk férfivá érésének pszicho-szociális hiánya teremtődött meg.

Másik nagyon fontos, a Magyar Honvédséget érintő döntés volt a népszavazás a NATO-ba való belépés ügyéről, amelynél mind a politikai pártok, mind a nonprofit szervezetek felemelték a hangjukat, és igyekeztek mobilizálni a hozzájuk tartozókat az igen vagy a nem válasz irányába. Itt egy új keletű érdekes jelenség figyelhető meg a civil szférában, mivel az idő során megjelentek már olyan nonprofit tevékenységgel foglalkozó egyesületek, alapítványok, amelyek kifejezetten baráti hangnemmel viseltetnek hazánk honvédelmét illetően. Magyarország 1999-ben csatlakozott a katonai szövetségi rendszerhez. A következőkben önkényesen kiragadok pár példát – a teljesség igény nélkül – azon szervezetekre, akik helyeselték a NATO-csatlakozást és „kampányoltak” mellette, és azokra is, akik elleneztek azt.

NATO-tagságot pártoló nonprofit szervezetek [11]:

- Honvédség és Társadalom Baráti Kör,
- Magyar Atlanti Alapítvány,
- Manfred Wörner Alapítvány.

NATO-tagságot ellenző nonprofit szervezetek [12]:

- Alba Kör,
- Társadalmi Koalíció,
- Baloldali Alternatíva Egyesülés,
- FIKSZ Egyesület,
- Május Elseje Társaság,
- Semleges Magyarországiért Alapítvány.

Kanadában 1996-ban rendezték meg a taposóaknak betiltását szorgalmazó konferenciát. Hazánk 1997-ben aláírta a taposóaknak leszereléséről szóló ottawai egyezményt. Magyar vonatkozású nonprofit részről a Gyermekek a Gyermekekért Alapítvány próbálta felkarolni az ottawai gondolatokat. [13]

A déli NATO lokátor építésénél – a Zengő majd a Tubes ügyében is – aktív civil megmozdulás bontakozott ki a Civilek a Zengőért Mozgalom, a Greenpeace, a Magyar Természetvédők Szövetsége, a Pécsi Zöld Kör és a Védegylet égisze alatt. [14]

A Magyar Gárda Hagyományőrző és Kulturális Egyesület, majd a tagjaiból létrejött Magyar Gárda Mozgalom szintén nagy figyelmet érdemel a nonprofit szervezetek és civil mozgalmak szemszögéből.

A KOOPERÁCIÓBÓL SZÁRMAZÓ ELŐNYÖK

Mint a korábbi példákból láthattuk, rendkívül fontos társadalmi szegmensről van szó, ezért elengedhetetlen a velük való jó viszony és a harmonikus együttműködés kiépítése. A következőkben felsorolásszerűen összegyűjtöttem pár, a Magyar Honvédség és a nonprofit szektor együttműködéséből származó előnyt:

- a Magyar Köztársaság és a Magyar Honvédség imidzsének növelése,
- a Magyar Honvédség elfogadottságának növelése,
- Magyar Köztársaság gazdasági és kulturális érdekeinek támogatása a nonprofit szervezetekkel történő együttműködés által,
- látható arculat a Magyar Honvédségről a nonprofit szervezetek felé,
- pozitív visszacsatolás a társadalom felé,
- nyílt információforrás,
- gazdaságosság,
- megkettőzések elkerülése,
- közös projektek külföldön és idehaza,
- koordinált erő kifejtés külföldön és idehaza,
- anyagi és eszközforrással való ellátottság,
- szakértői állomány,
- humanitárius feladatok végzése,
- újjáépítési feladatok megosztása missziós területen,
- rugalmasan működnek,
- kapcsolati háló idehaza történő kiépítése egy esetleges külföldön történő együttműködés előzményeként,
- az ellenség mindezen előnyöktől való megfosztása.

A KOOPERÁCIÓBAN REJLŐ VESZÉLYEK

Természetesen, ahogy az együttműködésnek számos előnye van, úgy veszélyt, vagy későbbi veszélyforrást is tartalmazhat. A nonprofit szervezetekben rejlő veszélyforrások a következők lehetnek:

- decentralizáltak, önállóak, függetlenek, így nehezen kontrollálhatóak,
- hírszerzők könnyen beépülhetnek a soraikba,
- valójában más tevékenységet fejt ki, mint ami az alapító okiratban áll,
- pl. gyerekereskedelem, szervkereskedelem, drogereskedelem,
- bújtatott tevékenységet folytat,
- pl. félkatonai tevékenység, terrortevékenység,
- térítési tevékenységgel vallási konfliktust okozhat.

AZ ERŐSZAKSZERVEZETEKTŐL TÖRTÉNŐ ELHATÁROLÓDÁS

A volt keleti blokk országaiban több nonprofit szervezet elhatárolódik az erőszakszervezetektől, mivel azok őket a régi államapparátusra emlékeztetik. Remélhetőleg e negatív hozzáállásuk pár éven belül, az idő múlásának köszönhetően eltűnik. Továbbá szót kell emelni a különböző békemozgalmakról, békeaktivistákról, akik a fegyverek meglétét teszik felelőssé a világ különböző országaiban kirobbanó konfliktusok alapjául. Az ő véleményük szerint, ha nem lennének fegyverek, akkor háborúk sem lennének. A bizalmatlanság is hozzájárul az elhatárolódáshoz. Az együttműködés szempontjából talán ez a legmarginálisabb pont, amely mindkét oldalon – mind a katonain, mind a civilen – jelen van, de ez egymás megismerésével megszüntethető.

ÖSSZEGRÉS

A nonprofit szervezetekre elsődlegesen – a tagjai tenni akarásának köszönhetően – partnerként és kiaknázandó lehetőségként kell tekinteni. Mindenekelőtt feltétlen szükséges elemezni azokat az előnyöket és hátrányokat, amelyeket egy szervezettel történő együttműködés jelenthet. Az előnyök és a veszélyek figyelembevételével az arany középút megválasztása mindenki számára hosszú távú előnyöket tud biztosítani. Zárásul említsük meg jó példaként a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeumnak a hagyományörző szervezetekkel történő kapcsolatát, vagy a Magyar Honvédség Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Művelési Központ állományának missziós területen történő kapcsolattartó tevékenységét.

Kulcsszavak: nonprofit szervezetek, civil szervezetek, együttműködés

Keywords: non-governmental organization, international organization, cooperation

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BARTAL Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*, Századvég, Bp., 2005., 15. o.
- [2] BARTAL Anna Mária: *Nonprofit alapismeretek kézikönyve*, Ligatura, Bp., 1999., 128.o.
- [3] KUTI Éva: *Hívjuk talán nonprofitnak...*, *Nonprofit kutatások*, 7., Nonprofit Kutatócsoport, Bp., 1998., 25. o., <http://mek.oszk.hu/01300/01398/>, 2010-03-22
- [4] *Kézikönyv civileknek*, szerk.: Kucsera Tamás Gergely, NÁFIOORE, Bp, 2006., 7. o.
- [5] *Árvízi kitüntetések Kunszentmártonban*, 2006. május 27.
<http://www.voroskereszt.hu/2006.-%C3%A9vi-h%C3%ADrek/arvizi-kituentetesek-kunszentmartonban.html>, 2010-03-20
- [6] *Magyar segítség a cunami áldozatainak*, in Népszabadság online, 2005. január 2. <http://www.nol.hu/archivum/archiv-346685>, 2010-04-15
- [7] DEBRECENI István: *Szolgálni szeretetben - Áttekintés a Baptista Szeretetszolgálat 2005. évi munkájáról*, <http://www.baptistasegely.hu/node/52>, 2010-04-14
- [8] BESENYŐ János: *Western Sahara*, Publikon Publishers, Pécs, 2009, 173. o., ISBN: 978-963-88332-0-4,
http://www.hm.gov.hu/files/9/12786/janos_besenyo_western_sahara_2009.pdf, 2010-04-24
- [9] CSAPODY Tamás: *A magyar békemozgalom elmúlt tíz éve*, Az V. Politológus Vándorgyűlésen elhangzott előadás, Nyíregyháza, 1999. május 7-8., in CSAPODY Tamás: *Civil foratókönyvek, Válogatott tanulmányok és publicisztikai írások (1993-2002)*, Századvég, 2002., 47. o.
- [10] CSAPODY Tamás: *A katonaiszolgálat-megtagadás helyzete Magyarországon*, *Hadtudomány*, 1993. 2. szám, in: CSAPODY Tamás: *Civil foratókönyvek, Válogatott tanulmányok és publicisztikai írások (1993-2002)*, Századvég, 2002., 192. o.
- [11] CSAPODY Tamás: *Magyarország és a NATO-csatlakozás – civil szemzőgöböl*, elhangzott a IV. Országos Politológus Vándorgyűlésen, Székesfehérvár, 1998. március 20-21., in CSAPODY Tamás: *Civil foratókönyvek, Válogatott tanulmányok és publicisztikai írások (1993-2002)*, Századvég, 2002., 317. o.
- [12] CSAPODY Tamás: *A NATO tagságot ellenző civil szervezetek Magyarországon*, in Horváth Csaba szerk., *Konfliktus, konszenzus, kooperáció*, Tanulmánykötet, JPTE és FES, Pécs, 1996-1997., 257-263. o.
- [13] CSAPODY Tamás: *A gyalogsági aknák Magyarországon*, Országos jelentés a Landmine Monitoring 2000 részére, MTA Politikai Tudományok Intézete, Bp., 2000., <http://bocs.hu/lbc/lm-csap.htm>, 2010-03-23
- [14] VAY Márton: *Zengő, Tubes: a déli NATO-lokátor ügye*, <http://www.vedegylet.hu/jonek6/data/II.8.htm>, 2010-04-20